

POMNIK OSAMELOSTI

Borut
Loparnik

Brez utečene hvale in časniškega vzklikanja se je znašlo junija na knjigarniških policah delo*, ki smo ga prezrli z redko enotnostjo in pristnim brezbrizjem — recimo zavoljo težko pričakovanih počitnic. Za naše ljudi na sosednjem državnem območju sicer ni bilo novost, sledili so mu (resda nevede) od začetka do konca v oddajah slovenske radijske postaje Trst A... tolikanj večje presenečenje pa bi moralo izzvati v domovini ali vsaj v njenem, kot se reče, kulturnem prostoru. No, doslej ga ni — recimo, da še zajemamo sapo. In koristno bo, če jo zajamemo dovolj globoko: malo je naših knjig o glasbi, po prvem zvezku *Slovenskih ljudskih pesmi* pravzaprav nobene, ki bi ponujale toliko bogastva in tolikšne pomenske razsežnosti kot Merkujeva zbirka (spet le prvi zvezek širše zamišljene celote). Bogastvo je kajpak ljudska dediščina: največ pesmi, z besedili in napevi, pa povedke, pravljice, legende, mitološki drobci, zagovori, šege ter nekaj drugega drobiža. Skupaj 610 enot, se pravi 610 pričevanj o samosvojem, prvobitnem življenju predvsem kmečkega sveta, ki je ostal slovenski zaradi trdega, odmaknjenega siromaštva in notranje nuje garaških ljudi. Že njim na ljubo Merkujevega dela ni moč odpraviti z našo junaško površnostjo, tudi z izproženim kazalcem glede avtorjeve izjemne zavzetosti ne, še najmanj s solzno preproščino o kremenitem odporu potujčevalcem. In še zato, recimo, ker zbirka le preveč naravost dokazuje, kako dolgo, zelo dolgo, in kako malo ali nič (ni)so bile povezane z domovino vasi (največkrat

revni zaselki) onstran zahodne meje. Ker so obstale same, kjer in kolikor so.

Srečanje z njihovim duhovnim izročilom ponuja človeku, tudi če je brez narečne in narodopisne izobrazbe, precej boljše branje, kot ga je vajen iz durmolovskih zbirk »slovenskih narodnih«, ki se nam množijo s tako neverjetnim razplojevalnim nagonom. Glasbeno gradivo je seveda otrebljeno »lepe« čitalniške navlake, menda (na vekov veke?) obvezne v domačem zborovskem vsakdanjiku, in ta sveža spevnost je prvi kažipot do resničnih korenin ljudskega melodičnega občutja. Razkriva nam krepke muzikalne ločnice med samotnimi dolinami slovenske Benečije, za cele svetove razlik med glasbo — postavim — Rezijanov in Ziljanov, nedosežne daljave, v katerih je obstala prvinska tonska dikcija pred osladkanimi posnetki veseličnih vzorov primestnih vasi. Spremljamo lahko radoživ metrični utrip, ki smo se za njim toliko let ozirali zaman, ga občudovali ob redkih (znanih) primerih in ga (ne brez kanca skrite nevoščljivosti) uvažali z juga, da bi bili vsaj koncertni sponoredi bolj učinkoviti, njih videz narodnostno bolj »rezek« in pristen, bolj slovansko ali vsaj balkansko samobiten;

— ritmične razpone, ki gotovo niso izjemni, tudi ne močno izživeti, saj se komaj kje otresejo preprosto punktiranih in ternarnih zvez ter ponavljajočega se enoličja (samo v redkih, večidel prosto recitativnih trenutkih zapolje v njih svobodnejši utrip);

— prirojeno harmonsko občutje, od tistega »navadnega« durovskega dvo-, včasih triglasja, ki vselej odločilno uravnava postope in loke melodične dikcije, do tako bohotne akordične opojnosti, kot jo izžareva pesem ko-

* Pavle Merkù: *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji*, zbrano v letih 1965 — 1974; Trst 1976; Založništvo tržaškega tiska.

roškega konca; še posebej dragocen, nepričakovan odtенок te mavrice so staroveško trpka poliodična sozvočja Rezijanov, ki jih sicer komajda poznamo in smo jih (saj jih še!) vselej iskali na tujem ali vsaj zunaj naših tal, zavoljo pestrosti sporedov kajpak, zavoljo eksotičnega učinka;

— skromne, toda naravne in trezne oblikovne zarise, tolikanj bolj sproščene, kolikor manj se jih je dotaknila šolarska učenost glasboljubnih spevoskladnikov, s preudarnim ravnovesjem zvočnih vrstic in nekaterimi res svežimi variacijskimi odmiki. Kajpak srečujemo tudi presenetljivo »dobesedne« posvojitve vzhodnejših slovenskih napevov (vojaška, narodno-budniška zasluga?); riharjanske in cecilijanske sledi (katera objavljenih pesmi je bržčas le ponarodela), ki žive v cerkveni rabi ob zdavnaj udomačenih koralih in starih nabožnih; vdore tujih, sivo posplošenih vzorcev nekakšnega spačenega poljudništva, pred katerim (še huje skrivenčenim, do slaboumnosti prignanim) kleči dandanes do malega vse, kar premoremo Slovenci glasbeno odprtih ljudi, naj so kmetiškega ali mestnega rodu.

Najbolj natanko pa izpričuje zbirka — le kako bi bilo drugače? — odmiranje pesemskega bogastva: že gola številčnost zapisov slika njegovo pot v pozabo iz vasi pod planinami v nižje in obalne kraje. Ob tej poti se razraščajo lovke italijanske premoči in polaščanja, z osvajalno samozavestjo večjega prekrvljen pritisk življenja, ki se mu ni moč upirati brez konca in sam. Še usodnejše kot napevi ga kažejo zapisi govornega izročila: najbolj z besediščem in skladnjo, potlej z narečnimi preoblikami, slovniškimi spremembami, pogostnimi italijanskimi pojasnili domačih izrazov in imen, pa z barvami vokalov in melodijo govora. Seveda, marsikaj tega poznamo v vseh obrobnih pokrajinah slovenskega (in slehernega majhnega) sveta, le da se nam ne

kaže povsod v žilavem boju za golo obstojanje. Ta trdi, zagrizeni obstoj pojasnjujejo najrazličnejše ubrane pesmi in povedke. Odstirajo njegovo človeško jedro, klesano v stoletjih izčrpavajočega, na smrt izostrenega spopadanja z nerôdno zemljo in surovo naravo, iz dneva v dan, od zime do zime. (Zdaj, dolgo že, so domačije prazne; starci, nekaj otrok; krepki ljudje so odšli za boljšim kruhom, kdo bi jim zameril.) Nič lahkotnega, niti sledu iskrive domišljajske igre nikomur v korist, kratkočasju na ljubo, še bodice o človeških slabostih so raskave, težaške. Malo smeha, nasmehov še manj. Misel je skopa in stvarna, govorec redkih besed, in nezavedno se mu pritika nekaj (za tuja ušesa) trpkega, nikoli dorečenega: odsev življenja. Iz pripovedi se trgajo podobe — okrnjeni, bežni zarisi, bržčas le za napotek poslušalcem, ki jih tako in tako poznajo, — ostajajo nekončane, zavite v molčljivo izzvenevanje, ki še poudarja (nam, tujcem sevê) njihovo davno, vsaj katerikrat gotovo pogansko vznemirljivost. Toda naj so spletene karkoli (vselej pa bolj razblinjeno od pesmi), te zgodbe so doumevanje resničnosti z ustaljenimi znamenji, bolj pouk o svetu in zatrdilo preskušenega kot iskanje, slutnja, sanja. Zato se komaj kdaj prepuščajo neobveznemu. Osebe in dogodki so povzeti, ni jim mar izvirnosti, ne mika jih v slikovite krajine čudovitega, ne poznajo užitka in daru izmišljanja. Njihova moč, namen in smisel rastejo samo na domačih tleh, med revščino in bedo vsakdanjika, v raševinasti oprijemljivosti človekovih nravi in nadlog. Bog in svetniki so (bili) kmetje, sosede: lastnosti in zgode, z nadrobnostmi vred, čuječa drža, previdno, skoraj zavrto odzivanje, nagon-ska prežavost, samotna in grčava, kakor so (bili) sami... vse do zadnjega je le zgoščen, navržen, preskakujoč opis. Brez širokopoteznega zamaha, brez očarljive vznesenosti, klenu in čvrsto, da bi kak gotski miniaturist ne

opravi bolje. Naj gre za nevezano besedo ali pesmi, svežega diha poetičnih vzgibov je malo. Takšno razkošje ne pristoji garačem, pregloboko je skrito, da bi ga ponujali z razgaljenim zanosom. Kajpak, v verzih ga je več (še veliko več v sposojenih), a celo takrat, ko za hip prežari notranjo skrepenelost in potrga njene spono, ko zaživi zunaj običajnih prisposodob, so sprostitve kot kriki, kot boleči izbruhi skrajnih napetosti, zgubljeni (ali zavarovani?) med navidez obrobne opise ter opozorila z kdove katerimi pomeni. Že samo prirojeni, domala obredni strah pred besedo ljubezen (bila bi priznanje!), njena nedotakljivost in skrivnostna moč povedo dovolj o siloviti pezi, s katero so stoletja oklenila te ljudi v kamnito negibnost viharikov. In šele v luči tako ostrih, skopih vsebinskih ozadij dobe polno skladnost in pravo mero najbolj jedre muzikalne poteze beneških dolin, njihova melodična dikcija, znamenja pravadnih tonskih ustrojov, metrum.

Umetnost? Redko, in nikoli z romantičnim prizvokom. Tudi nikoli v duhu romantičnega česčenja brezbrežne ljudske izvirnosti. Sporočila o življenju pač, izčiščena kdaj pa kdaj v tenko brušen dragulj z nenavadnim leskom. In takšnih utrinkov ni moč pozabiti — muzike rezijske »Da höra ma ta Kylina« iz Učjé ali ziljske »Pa le snueči nžč« iz Ukev. Tega duhovnega sveta na srečo ni razmezgala ponašena baročna umetelnost (prav očitno je tujek, zgolj sprejeta mladica, največ kržljava križanka); ostal je preprost, redek otoček sredi nagačeno ljubkega, sladko trpečega sprenevedanja, s katerim nas je zaznamoval čas pred dvesto leti.

Gradivo, razgrnjeno v Merkujevi knjigi, je zato bogato branje za slednjega Slovenca, ki želi kaj vedeti o svojih koreninah za pozlačenimi okviri ali manjvrednostno razbolelostjo. Ker ne ponuja zgotovljenih vzorcev in sili k raznišljanju, iskanju, odločanju. Ker se avtor ne dotika ničesar in noče igrati

vodnika, še manj razsodnika: vseskozi stoji ob strani, celo v uvodu, ki razen potrebnih napotkov in obilnih zahval pove komaj kaj. Za strokovnjaka to seveda ni ovira, zadoščajo mu analitično kazalo in drugi sklepni pregledi — vendar strokovna ocena (za zdaj?) še ni izšla in tako ne vemo, kaj sodijo o delu poznavalci. Ljubitelju pa je Merkujeva zadržanost včasih kar odveč. Saj ne, da bi si želel učenega dolgočassja, tudi podpiranja lenobe ne... ampak avtor natanko pozna objavljeno dediščino, zlahka bi ga opozoril na izvirne poteze in sorodnosti; že nekaj krokijev bi bilo dovolj. Tako pa je malo bolj poskrbel le za Italijane: zbirka je dosledno dvojezična, prevedena so vsa besedila. Žal manjka vsaj slovarček (slovensko pojasnilo) številnih narečnih izrazov pa italijanizmov: če so slednji onstran državne meje razumljivi, posebnosti različnih govorov (pri strogo fonetičnih zapisih z dobro zalogo diakritičnih znakov!) najbrže le niso — in za nas še manj. Včasih je res trda, preden se dokoplješ do pravega pomena in, spričo zahtevne skladnje, do notranje mere povedanega. Trud je sicer poplačan, toda ugibanje ni vselej prida — čeprav drži, da bi se 28 tiskovnih pol s slovarčkom razširilo še za dokaj strani. Kaže, da je očitno potrebo obrzdala (umljiva) varčnost, saj ni nič manj skoparila pri notah. Res je, objavljanje različic je vselej potrata prostora, tudi če gre samo za odtenske, kakor nastajajo ob ponavljanju kitic. Merku jih je marsikje označil zelo domiselno, kratko, razvidno in nedvoumno — velikokrat pa mu je spodrsnilo prav zavoljo prehudega zgoščanja melodično-ritmičnih sprememb. Zanj in ob magnetofonu so bile kajpak jasne, celo sami si znamo pri mnogih pomagati kar s prirojenim občutkom (koščaki bodo za tujce), sem in tja pa so rešitve le vprašljive in se najdemo na suhem. Najraje glede ritma, pogosto glede vodilnega napeva v večglasju (tu je seveda odločala omeje-

nost notografovih možnosti), včasih z-
stran pravilnega steka besednih in zvoč-
nih vrstic ali njihovih odlomkov, nekaj-
krat zaradi metrično-ritmičnih zvez
med zvočnimi vrsticami, ker pač niso
označene (najbrž nesporazum med
avtorjem in notografom).

In s tem že segamo v sistematiko
dela, k osrednji nalogi in težavi zbi-
ralca. Merkujevi zapisi so natančni, a
gibčni, do kraja zvesti — in ne povsod
enotni. Uho in roka dialektološko iz-
vedenega skladatelja sledita premenam
govora in petja z enakovredno zbra-
nostjo in lahkoto, zato je dvomljivih
rešitev bore malo (ne verjamem, n. pr.,
da je bila »Jas pa pojdem na Tirol«
iz *Trinka*, št. 226, res podana kot 4/4
in pozneje 3/4, saj je stalni 2/4 takt
preveč očiten). Okretnost glasbenika
in posluh slavista se zgledno ujemata;
celo narečnega branja nevajenemu
radovednežu zazvenijo v spominu ali
(in) domišljiji odločujoče barve posa-
meznih območji, najbrže pa tudi notni
povzetki oživijo takšnega branja ne-
veščemu človeku katero pomembnih
značilnosti pesmi, vsaj približno. Ven-
dar avtor ni znanstvenik, je (na srečo
trezni) navdušenec, občudovalec, ki
si je zastavil zelo stroge cilje —
in tu se pričenjajo zagate. Res smo
mu dolžni nekaj imenitnih zapisov ru-
batiranega fantovskega petja na Koro-
škem, toda njegovo skrajnje spoštova-
nje najdenega se kdaj pa kdaj že spre-
vrača v nasprotje potrebne enotnosti:
ob agogičnih svoboščinah, ki povsem
zakrivajo osnovni metrični utrip, ob
dobro znanih primerih, ko pevci sprva
ne ujamajo »pravega« tonskega načina
in ga poiščejo šele med pesmijo, ob
melodičnih spodrslijajih, kadar so ne-
dvoumne pomote. Merku bi jih moral
dopolniti s ponujajočo se ali vsaj dom-
nevno prvotno obliko: olajšal bi pri-
merjave, ki jih megli zemljepisno so-
sledje objavljenega gradiva. Tako pa

pestrost spodriva preglednost in bogati
vtisi premagujejo dosledno upoštevanje
načel (sprejetih v Predgovoru k *Sloven-
skim ljudskim pesmim*). Včasih se pri
dvoglasju ne vemo prav odločiti, kateri
glas je vodilni in kateri poje »čez« (kaj-
pak ne v primerih, ko je sled že zabri-
sana), uravnavanje zapisov na skupni
tonus finalis se tu in tam zgubi brez
razumljivega vzroka, ponekod zmanjka
opozoril o realni tonski višini, nekajkrat
so izpuščene oznake taktovih načinov
(pa tudi čisto enotne niso). In pomote
notografov dodajajo svoje; ni jih preti-
rano, to drži (v slednji doma natisnjeni
partituri jih srečamo več), a kaj, ko pri
takšnem delu hitreje zdrsejo na avtor-
jev rovaš.

Vem, zdaj zahajam predaleč. Vsak-
do je zagrešil ničkoliko podobnih nap-
pak, če se je le kdaj lotil nehvaležnega
opravila kritičnih izdaj; na kupe bi jih
izbrskali v še tako skrbni zbirki z mno-
žico sodelavcev. Merku pa je bil sam,
za vse. Kar je storil, sega med izjeme
naših včerajšnjih in današnjih kultur-
nih dejanj. Od zasnove, vredne sloven-
ske radijske postaje (mimogrede: bi ji
lahko postavili ob bok katero iz doma-
čih logov?; in bi imeli dovolj poguma,
če že ne zavesti, da bi jo objavili v
knjigi?) — do rezultata, ki je dosegljiv
poštenim delavcem, tistim brez vna-
prejšnje vsevednosti in znanstvenega
zavarovanja pa s krepko mero člove-
škega posluha in ljubiteljskega žara.
Kajti *Ljudsko izročilo Slovencev v Ita-
liji* je predvsem in najprej sad žlaht-
nega ljubiteljstva, na katerega smo v
bojevitom gostobesedju načelne glasno-
sti malone pozabili. Ne vem, kaj bi lah-
ko lepšega povedal o knjigi, ki sem jo
prebiral s tako redkim užitkom.

Da, seveda: iskrene čestitke Založ-
ništvu tržaškega tiska! Česa podobnega
je zmožna pri nas samo Slovenska
matica.